

die zin martelaren voor een nobel doel. Het is een scherpzinnige, maar daarom niet minder gewaagde typering, die ongetwijfeld aanleiding zal geven tot de nodige discussie.

Het gaat Lagrou, zo veel is duidelijk, niet alleen om representatie. In tegendeel, hij beoogt een combinatie van mentaliteitsgeschiedenis en sociale geschiedenis te geven. Die combinatie is hem goed gelukt, al is zijn boek op sommige plaatsen overbelast door een conventionele institutionele geschiedschrijving die hij er ook in heeft verwerkt.

Barbara Henkes

V. Asselbergs-Neessen, H. Henrichs, *Een broeinest van cultuur. Kunstzinnige vorming in Amersfoort 1945-1998* (Amersfoort: RMA muziek- en dansschool, Creatief centrum De Hof, 1999, 192 blz., ISBN 90 803454 5 8).

De aanleiding tot het samenstellen van dit boekje is de fusie tussen de muziek- en dansschool met het creatief centrum De Hof te Amersfoort. Zoals een Amersfoortse wethouder in zijn voorwoord het uitdrukt: hiermee wordt beider voorgeschiedenis 'en die van diverse rechtsvoorgangers en fusiepartners' zichtbaar gemaakt. En monter voegt hij daar aan toe: 'Het collectieve geheugen van het nieuwe instituut wordt daardoor zichtbaar als een stevige fundering voor de toekomstige ontwikkelingen'. Dit belooft weinig goeds, want wat is er saaiër dan een gedenkboek over organisaties die zich bezighouden met het aanboren en zo mogelijk tot ontwikkeling brengen van nauwelijks merkbare creatieve kanten van de modale Amersfoortse burger. De ambitieuze titel van dit boekje — die immers onmiskenbaar verwijst naar de fraaie dissertatie *Een broeinest der anarchie* (1989) over de arbeidersbeweging te Vlissingen van Bert Altena — wekt nog even de hoop dat de auteurs zich hebben weten te ontworstelen aan het gevreesde kader: een even vreugdeloze als welwillende opsomming van goede bedoelingen. Maar al snel blijkt dat dit niet gelukt is, zo er al naar gestreefd werd. Het geheel is een beknopt overzicht van veel opvoedkundig idealisme, fusieperikelen, huisvestingsproblemen en de wisselende inzichten over de betekenis van kunstzinnige vorming en de manier waarop die bij jong en oud kan worden aangebracht. Het leunt zwaar op beleidsnota's, met alle retoriek vandien, en dat drukt ook nogal op het proza van de auteurs. Deze werden bovendien kennelijk niet bijgestaan dooreen editor, zodat er nogal wat storende tekstverwerkersfouten zijn blijven staan (waaronder ergerlijke tikfouten in namen), zoals ze ook niet erg zijn geholpen door een vormgever, die de tekst op soms wel erg eigenzinnige wijze om de foto's heen heeft gemonteerd. Al met al vermag dit boekje dan ook niet het niveau te overstijgen van een gezellig-creatief Amersfoort.

En dat is jammer. Want juist in deze gemeente werd vanaf 1945 onder leiding van burgemeester H. Molendijk een belangwekkende poging gedaan een cultureel beleid vorm te geven. Afkomstig uit de AJC, geïnspireerd door het personalisme en de cultuurpolitieke opvattingen van dat merkwaardige zondagskind in de politiek, minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen, G. van der Leeuw, kwam in Amersfoort een sociaal-democratisch cultuurbeleid tot stand dat model heeft gestaan voor veel gemeenten. Dit was des te opmerkelijker, omdat er in Amersfoort nauwelijks een cultureel klimaat bestond: er was geen enkele instelling of voorziening van betekenis aanwezig, zoals er ook geen professionele kunstenaars woonden en werkten (met enige moeite kan ik me herinneren de glazenier Luigjes en de beeldhouwer Starreveld). Dat Mondriaan er in 1872 geboren was, had geen merkbare sporen nagelaten; dat Armando er zijn 'schuldig landschap' situeerde, werd pas veel later opgemerkt. De expositieruimte Zonnehof

van Rietveld (gebouwd in 1958-1959) was eigenlijk het enige dat verwees naar moderne ontwikkelingen in kunst en cultuur. Dit alles impliceerde dat de culturele vorming van kinderen en jongeren vooral afhankelijk was van inzet en smaak van onderwijzers en leraren. In dat opzicht werd er in Amersfoort een interessant onderwijsbeleid gevoerd, waarbij tal van scholen uit het lager en voortgezet onderwijs zeer veel tijd en aandacht besteedden aan culturele vorming, zowel binnen als buiten schoolverband.

Door uit te gaan van de fuserende organisaties, is de reikwijdte van dit boekje nogal smal. Daarbij komt nog dat de organisaties op het terrein van de kunstzinnige vorming in hun beleidsnota's wel veel mooie dingen schreven over de vormende waarde van hun aanbod, maar tegelijkertijd natuurlijk vooral op een markt opereerden. Al die passages uit het notaprosza over het belang van persoonlijke expressie en ingewijd-worden-in-de-cultuur dienden tegelijkertijd ook als *selling points* in de concurrentieslag met tal van andere interessante mogelijkheden om de tijd mee te vullen. Ouders konden hun kinderen wel naar de muziekschool sturen, maar ze konden ook kiezen voor voetballen, scouting, paardrijles of muziekles bij een particuliere musicus. En vergelijkbare keuzen konden ouderen maken: televisie kijken, met de caravan weg, naar Amersfoortse Boys, een cursus bij de Volksuniversiteit of gezellig naar creatief centrum De Hof voor lessen in de textiele werkvormen. Het een is wellicht beter dan het ander, maar het zou wel eens wetenschappelijke winst kunnen opleveren als we in de geschiedenis van de kunstzinnige vorming niet zozeer uitgingen van de goede bedoelingen en de erkende—dat wil in Nederland zeggen gesubsidieerde—instellingen, maar van een analyse van keuzepatronen. Naar analogie van de recente trend in de medische geschiedschrijving — die uitgaat van 'de medische markt' — zou dan het model van de 'culturele markt' gehanteerd kunnen worden. Een dergelijke aanpak zou ook het gedenkboekkarakter van dit boekje hebben kunnen reduceren.

Hoe dit ook zij, de cursussen en activiteiten van de instellingen die hier beschreven zijn, zullen wellicht voor de deelnemers aangename herinneringen oproepen, maar op de vraag wat dit alles in wat ruimer verband betekent, is vrees ik slechts een ontmoedigend antwoord te geven. Van al deze creatieve expressies was in Amersfoort alleen de mooie traditie opmerkelijk van de Kerstliedavond in de Markthal — een gebouw dat even treurig was als de naam al doet vermoeden — onder de energieke leiding van Renske Nieweg.

Piet de Rooy

D. Hondius, *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Aanvaarding en ontwijking van etnisch en religieus verschil sinds 1945* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999, Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies XII. Ijkpunt 1950; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, xvi + 427 blz., ISBN 90 12 08644 2).

Twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen—met deze eenvoudige volkswijsheid is het probleem van het gemengde huwelijk in het kort geschetst. Dienne Hondius heeft zich in haar proefschrift voor het NWO-programma 'Nederlandse cultuur in Europese context, ijkpunt 1950', afgevraagd of daar niet iets meer over valt te zeggen. En in dat opzicht is ze ruim geslaagd. Wat vooral opvalt is dat het godsdienstig gemengde huwelijk in de jaren vijftig zo weinig voorkwam, maar dat er tegelijkertijd zo zwaar aan werd getild. Katholieken en protestanten tobden wat af, wanneer twee mensen van verschillend geloof met elkaar wilden trouwen. Weinigen konden vermoeden, hoezeer in de jaren zestig de betekenis van het geloof zou